

Глава 17 Німеччина

§ 1. Становлення держави

Тут ітиметься не про ранні процеси феодалізації у германських народів (вони відбувалися у межах Імперії франків та описані у відпо-відній главі), а про становлення власне Німеччини - феодальної держави, наступниці Імперії франків. Не зайве поставити запитання: що означає власне «німецька» держава (або «французька», «російська» тощо)? Вважаємо, що йдеться про державно-політичну консолідацію народу (народів), взаємопов'язану з його етнокультурною єдністю. Тоді можна сказати: «Це ми - німці (французи, росіяни, українці), а це - наша держава». Такої держави у німців не було тривалий час. Імперія Карла Великого була і німецькою, і французькою, й іта-лійською. Становлення власне німецької держави розпочинається після розпаду Імперії Карла Великого. За своєю історичною роллю в Західній Європі у франко-германському соціумі Імперія франків багато в чому нагадує «імперію Рюриковичів» у Східній Європі, у слов'янському соціумі. Одна з них стала витокom майбутніх Німеччини, Франції, Іспанії та Італії, а інша - Росії, Білорусі та України. Германці усвідомлювали себе франками, саксонами, англами, кюрин-цями, баварами, але аж ніяк не «німцями». Безумовно, всі їхні діалек-ти мали (як і у слов'ян) спільну індоєвропейську базу, що давало в перспективі можливість культурно-мовної консолідації. Слід одразу ж застерегти, що німецької держави як єдиного політичного суб'єкта не існувало включно до 1871 року - до об'єднання Німеччини Бісмар-ком. Поняття «Німеччина» (Deutschland), яке утвердилося у самих німців, не існувало включно до XV століття. Племена, які віками про-живали на схід від Рейну, не знали про те, що вони німці. Термін «germania» стосовно племен, що проживали на схід від Рейну, вжива-ли галли. Від них його сприйняв Цезар, називаючи так область на схід від Рейну, населену «варварами».

У 843 році онуки Карла Великого розділили імперію на три частини. Карл Лисий одержав Західнофранкське королівство, старший Лотар, разом з імперським титулом, - середню частину імперії - Лотарингію з Північ-ною Італією, Людовик Німецький - Східнофранкське королівство.

Підйом і зміцнення Східнофранкського королівства розпочинається при засновникові Оттонівської династії герцогові Саксонії Генри-хові I (919-936 рік). Його син Оттон I Великий (936 - 973 роки) був одностайно обраний королем у 962 році. Він примусив римського папу Іоанна XII коронувати себе римським імператором, відновив імператорський протекторат над Римом, домогся визнання імператорського титулу Візантією та одружив свого сина Оттона II (961-983 роки) на візантійській принцесі. Починаючи з правління Оттона I, формується імперська стратегія германських королів, ім'я якій - Священна Римська імперія германської нації. Ця стратегія була не тільки германською, а й наднаціональною стратегією створення загальноєвропейської імперії - спадкоємиці Риму. Передбачалося встановлення гос-подарювання над Європою через підпорядковану імператорові католицьку церкву. Але починаючи з понтифікату Григорія VII (1073-1085 роки), церква здійснює жорсткий спротив посяганням світської влади. Папа позбавив короля Генриха XV права інвеститури, тобто права призначення королем єпископів та абатів. Генрих FV оголосив про зміщення папи, а папа - про відлучення Генриха FV від церкви. Не підтриманий германськими князями, Генрих IV змушений був у 1077 році капітулювати та визнати верховенство папи у церковних справах («ходіння в Каноссу»).

Важливу роль у становленні Священної Римської імперії германської нації зіграли Фридрих I Барбаросса (1152-1190 роки) та його онук Фридрих II (1212-1250 роки) з династії Гогенштауфенів. Однак вони були цілком заклопотані імперськими справами. Займаючись імперією, вони мало займалися власне Німеччиною (це було властиво всім германським королем, які іноді десятиліттями не бували в Німеччині). Фридрих II робить центром імперії Сицилійське королівство, створює систему державного оподаткування, організовує військо з арабів, руйнує феодальні замки, вводить державну монополію на багато про-мислів, урізає самостійність міст. Його політика викликала протидію римського двору та міст. Скликаний Інокентієм FV у 1245 році Вселенський собор проголосив Фридриха II скиненням з імператорського престолу. Між тим сама Німеччина все більше роздроблювалася, посилювалася незалежність окремих князів. Одночасно відсувалися перспективи утворення національної німецької держави.

У 1356 році на імперських сеймах у Нюрнберзі та Меці було прийнято і затверджено Карлом FV «Золоту буллу» - основний конституційний документальний акт Священної Римської імперії. Було санкціоновано княже багатовладдя, імператор обирався курфюрстами (князями-виборцями). Чітко визначалися ранги курфюрств та закріплювалися їхні привілеї - грошові, гірські, митні; легалізувалися приватні війни. «Золота булла» зберігала своє значення включно до 1806 року. Імператор мав владу тільки у своїх спадкових володіннях. Ними для Габсбургів, починаючи з Фридриха III (1440-1493 роки), були Австрія, Богемія, Угорщина, Бургундія. У внутрішніх областях імперії, тобто власне у Німеччині, імператори з'являлися рідко. Наприклад, Фридрих III не був у Німеччині 27 років. Спроби консолідувати Німеччину в межах імперії було здійснено Імператором Карлом V (1519-1556 роки). Передбачалося, що до імперії увійдуть

Німеччина, Богемія, Бургундія, Мілан, Іспанія, а також іспанські володіння у тільки-но відкритій Америці. Карл V міг очолити об'єднувальні процеси у самій Німеччині. Для цього створювалися сприятливі умови: могутній ре-формаційний рух, Велика селянська війна 1525 року, рух німецького лицарства і міст, спрямовані проти Риму та курфюрств. У Карла V була можливість, спираючись на ці сили, подолати владу католицької церкви і стати королем у Німеччині. Але його приваблювала «всеєвропейська» імперія. З ситуації 1525-1526 років переможцями вийшли князі. Зазнавши поразки від князів у 1555 році, Карл V змушений був підписати з князями Аугсбурзький мир, який остаточно закріплював роздрібнений стан Німеччини. Феодальна роздробленість ускладнилася після Тридцятилітньої війни 1618-1648 років.

§ 2. «Кароліна»

«Кароліна» (*Constitutio Criminalis Carolina*, створений за розпорядженням імператора Карла V, звідси й назва) - одне з найважливіших джерел німецького загальноімперського права - підготовлена у перебігу судової реформи і затверджена рейхстагом у 1532 році. «Кароліна» являла собою перший карно-процесуальний кодекс, складений для практичного застосування у судах шефенів. Її дія поширювалася на всі німецькі князівства та землі. Але уложення залишило в силі місцеві правові звичаї і не стало обов'язковим для князів. В основному воно заповнювало прогалини в місцевому праві. В майбутньому на основі уложення сформувалося «загальне німецьке карне право».

В основу «Кароліни» було покладено запозичені з римського права у тлумаченні школи глосаторів німецьке земське право, королівське законодавство.

«Кароліна» складалася з двох книг. Перша книга регулювала судочинство: встановлювала порядок висунання обвинувачень, визначала систему доказів, підстав для застосування допиту під тортурами, регулювала дії суддів. У другій книзі містився перелік злочинів і покарань (від тяжких до менш значущих).

«Кароліна» була прийнята за умов кризи феодалізму в Європі, зокрема в Німеччині (Реформація, Велика селянська війна 1525 року), і являла собою спробу приборкати визвольний рух селян і населення міст за допомогою жорстких карних репресій. Разом з тим з погляду юридичної техніки і догми права «Кароліна» становила певний прогрес в історії карного та карно-процесуального права.

Під злочинами у «Кароліні» розумілися порушення «королівського миру», посягання на встановлений правопорядок. Злочин пов'язувався з наявністю вини - умислу чи необережності. Відсутність умислу, необережність, стан афекту виступали пом'якшувачими обставинами. При крадіжці пом'якшували відповідальність малолітство злочинця (до 14 років) або крайня нужда. До обставин, які виключали відповідальність, належала необхідна оборона. Уложення чітко визначало випадки правомірного застосування необхідної оборони: захист життя або майна, затримання злочинця. Крім того, необхідна оборона повинна була відповідати засобам нападу (нападник використав зброю, яка за-грозувала життю). Вбивство в перебігу переслідування нападника або після припинення нападу розглядалося як неправомірне і передбачало покарання. До обтяжуючих обставин належали характеристики злочину як злонаміреного, зухвалого, публічного. Обтяжували вину «дур-на слава» злочинця, рецидив, значна шкода, груповий злочин.

«Кароліна» виділяла стадію замаху на злочин. Замах пов'язувався з умислом і карався як завершений злочин. Розрізнялися види сприяння: допомога у підготованні вчинення злочину, співучасть, укривання (з ко-рисливих мотивів або через співчуття, що пом'якшувало покарання).

Класифікація злочинів

1. Злочини проти релігії та церкви (богохульство, блюзнірство, ворожіння, порушення клятви, обмова). До цієї групи можна включити злочини проти моральності (перелюбство, кровозмішання, двошлюб-ність, звідництво, згвалтування).

2. Державні злочини, включаючи порушення «земського миру» (зрада, бунт, підпалення,

бродяжництво, розбій, помста).

3. Злочини проти особистості (вбивство, самогубство, заподіяння тілесних ушкоджень).

4. Майнові злочини (різноманітні види крадіжок, недбале розпорядження чужим майном).

5. Злочини проти правосуддя (неправдиве свідчення, неправомірний допит під тортурами, незаконне звільнення заарештованого).

Головно метою покарання було залякування. Такий підхід визначався ставленням, яке змінилося, до злочину, за який переслідував не тільки потерпілий, а й публічна влада.

Система покарань

- кваліфікована смертна кара (повішення, утоплення, спалення, колесування тощо);
- членоушкодження;
- тілесні покарання (побиття різками);
- покарання, які ганьблять (позбавлення прав, таврування, шельмування);

- вигнання з держави;
- тюремне ув'язнення;
- конфіскація майна;
- штрафи.

Визначення покарання цілком віддавалося на розгляд судді: до-пускалося призначення декількох покарань (основного і додаткового), застосування місцевих звичаїв.

На відміну від Салічної правди «Кароліна» утвердила новий вид судового процесу - пошуковий (інквізиційний). Його поява пов'язана з рецепцією римського права (екстраординарний процес). Судовий процес мав обвинувачуваний характер і розпочинався або зі скарги приватної особи, або за ініціативою суду в інквізиційному порядку. В справах за приватними карними позовами уложення зберігало елементи змагального процесу. Сторони висували докази своєї правоти. За недоведене обвинувачення передбачалося покарання - відшкодування та оплата судових витрат.

Основною формою процесу ставав інквізиційний, який ініціював-ся судом від імені держави. Справа порушувалася на підставі «свід-чень» (доносу) або за підозрою. Мета - з'ясування істини, переслідування злочинця, який порушив «королівський мир», тому інквізиційний процес не міг бути припинений за згодою сторін. Суд самостійно про-водив розслідування, збирав докази та постановляв вирок. Судочинство мало закритий характер, застосовувалося письмове діловодство.

Виділялися декілька стадій інквізиційного процесу. На першій стадії дізнання встановлювався факт учинення злочину і збиралася інформація щодо злочинця. На другій стадії загального розслідування проводився попередній допит звинувачуваного, який брався під варту. На третій стадії - спеціального розслідування збиралися докази для осуду злочинця. Докладно допитувалися обвинувачений та свідки. Серед доказів на перший план виходить власне зізнання звинувачено-го (без нього неможливо було

остаточно засудити злочинця), тому до підозрюваного могли бути застосовані тортури. Закон регламентував застосування тортур. Вони проходили у присутності судді, двох судових засідателів та писаря. Підставою для їхнього застосування слугували наявні докази проти певної особи (свідчення двох свідків) або «підозри» («дурна слава» людини). Зізнання під тортурями повинне було записуватися після їх завершення і підтверджуватися через день, а також відповідати іншим доказам у справі. Слідство не обмежувалося часовими рамками. На четвертій стадії судового засідання поставав вирок. Він міг бути не тільки обвинувальним, а й виправдальним, але міг «залишити під підозрою» обвинувачуваного.